

BÖYLE BUYURDU ZERDÜŞT

Herkes ve Hiç Kimse İçin Bir Kitap

FRIEDRICH NIETZSCHE

Almanca aslından tercüme, yorum ve açıklamalar

Senail Özkan

✕ @ f / otukennesriyat

YAYIN NU: 2281

KÜLTÜR SERİSİ: 1196

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI

SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-625-408-902-2

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: [0212] 251 03 50

Genel Müdür: Ertuğrul Alpay

Genel Yayın Yönetmeni: Göktürk Ömer Çakır

Editör: Gökalp Baştımar

Kapak Tasarımı: Ötüken

Dizgi-Tertip: Damla Acar, Ceyhun Durmaz

Baskı: Levent Ofset Basım ve Ambalaj Sanayi AŞ
Fatih Cad. Karadal Sok. Nu:13
Merter-İstanbul Güngören/İstanbul
Sertifika Nu: 45163

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yaynevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği
akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya
tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya
edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Friedrich Nietzsche (1844–1900): Batı düşüncesini derinden etkileyen filozof, filolog, kültür eleştirmeni ve hatta müzik olmasa hayatın bir meşakkat ve sürgün olacağını söyleyen bir müzisyendi. Aydınlanma sonrası dönemde din, ahlak ve felsefenin temel dayanaklarını sorgulayan Nietzsche, modern düşüncenin en etkili isimlerinden biri olmasına rağmen hiçbir felsefi sistem inşa etmedi. Bunun bir çocukluk olduğuna inanıyordu. Nietzsche, dindar bir ailede büyüdü, genç yaşta babasını kaybetti. Schulpforta’da aldığı klasik eğitim sonrası Leipzig Üniversitesinde filoloji okudu. 1869’da Basel Üniversitesinde profesör oldu. Ancak kötüleşen sağlığı nedeniyle 1879’da görevinden ayrıldı. Hayatının geri kalanını İsviçre, Fransa ve İtalya’da pansiyonlarda geçirerek, yalnızlık içinde ama üretken biçimde sürdürdü.

Tragedyanın Doğuşu (1872), *Böyle Buyurdu Zerdüşt* (1883–1885), *İyinin Kötünün Ötesinde* (1886) ve *Ahlakın Soykütüğü* (1887) gibi eserleriyle ün kazandı. Düşüncelerinde asketik ideal, efendi–köle ahlakı ayrımı, güç istenci, ebedî dönüş ve perspektivizm gibi özgün kavramlar geliştirdi. Ona göre değerler, yaşamı açıklamaktan çok değerlendiricinin ruh hâlini yansıtır; din ve felsefe, zayıf yaşam biçimlerinin semptomlarıdır.

Nietzsche, 1889’da akıl sağlığını yitirerek son 11 yılını zihinsel karanlıkta geçirdi. Ölümünden sonra, felsefe, psikoloji, edebiyat ve ilahiyat üzerindeki etkisi giderek arttı. Freud, Heidegger, Camus, Jung, Derrida ve Foucault gibi birçok düşünür onun mirasını sürdürdü. Hem fikirleri hem de edebî gücüyle hâlâ tartışılmaktadır.

Senail Özkan: 21 Ekim 1955’te Gümüşhane’de doğdu. 1974’te başladığı Hacettepe Üniversitesi Elektronik Mühendisliği Bölümünden 1978’de ayrılarak Almanya’ya gitti ve burada 1979-1985 yılları arasında Bonn Üniversitesinde Felsefe, Alman Edebiyatı ve Sosyoloji tahsil etti. 1998’de Türkiye’ye dönen Senail Özkan, felsefeci, yazar ve mütercim olarak hayatını sürdürmektedir. *Mevlâna ve Goethe* (2006), *Nietzsche: Kaplan Sırtında Felsefe* (2004), *Schopenhauer: Paradokslar Üzerinde Raks* (2006), *Aşk ve Akıl Doğu ve Batı* (2006), *Ölüm Felsefesi* (2013) gibi telif eserlerinin yanı sıra Goethe’den *Doğu-Batı Divanı* (2009), *Genç Werther’in İstirapları* (2014), *Faust* (2022); Hammer’den *İstanbul ve Boğaziçi I* (2011); Katharina Mommsen’den *Goethe ve İslâm* (2012), *Goethe ve Dünya Kültürleri* (2015); Annemarie Schimmel’den *Yunus Emre ile Yollarda* (1999), *Ben Rüzgârım Sen Ateş* (1999), *Muhammed İkbâl* (2007), *Şark Kedisi* (2009) gibi çevirileri neşredilmiştir. *Doğu-Batı Divanı* tercümesiyle Türkiye Yazarlar Birliği’nin Çeviri Ödülü’ne (2009), çeviri ve telifleriyle Türk kültürüne katkıları dolayısıyla *Star* gazetesi tarafından verilen Necip Fazıl Kısakürek Ödülü’ne (2015) layık görülmüştür.

Max Klein, *Friedrich Nietzsche*.

*Bu tercümemi ağabeyim
Zülfikar Özkan'a ithaf ediyorum.*

İÇİNDEKİLER

TERCÜMEYİ VE ESERİ TAKDİM	13
---------------------------------	----

BİRİNCİ BÖLÜM

ZERDÜŞT'ÜN ÖN KONUŞMASI.....	41
ZERDÜŞT'ÜN KONUŞMALARI	71
ÜÇ DÖNÜŞÜME DAİR	71
ERDEM KÜRSÜLERİNE DAİR	75
ÖTEDÜNYACILARA DAİR	79
BEDENİ KÜÇÜMSEYENLERE DAİR	83
SEVİNÇLERE VE İHTİRASLARA DAİR	86
SOLUK BENİZLİ SUÇLUYA DAİR	89
OKUMA VE YAZMAYA DAİR	92
DAĞDAKİ AĞACA DAİR.....	96
ÖLÜM VAİZLERİNE DAİR	100
SAVAŞ VE SAVAŞÇILARA DAİR	103
YENİ PUTLARA DAİR.....	106
PAZAR YERİNDEKİ SİNEKLERE DAİR	111
İFFETE DAİR.....	116
DOSTA DAİR	119
BİN VE BİR HEDEFE DAİR	123
HEMCİNSİNİ SEVMEME DAİR	127
YARATICININ YOLUNA DAİR	130
YAŞLI VE GENÇ KADINCIKLARA DAİR	135
ENGEREĞİN SOKMASINA DAİR	139
ÇOCUĞA VE EVLİLİĞE DAİR	142
ÖZGÜRCE ÖLMEME DAİR.....	146
ARMAĞAN EDEN ERDEME DAİR	150

İKİNCİ BÖLÜM

AYNA TUTAN ÇOCUK	161
MUTLULUK ADALARINDA.....	165
MERHAMETLİLERE DAİR.....	169
RAHİPLERE DAİR.....	173
ERDEMLİLERE DAİR.....	177
AYAKTAKIMINA DAİR	182
TARANTULALARA DAİR.....	186
ÜNLÜ BİLGELERE DAİR	191
GECE ŞARKISI.....	196
DANS ŞARKISI.....	199
MEZAR ŞARKISI	203
NEFSİNİ YENMEYE DAİR	208
YÜCE KİŞİLERE DAİR	213
KÜLTÜR ÜLKESİNE DAİR.....	219
LEKESİZ İDRAKA DAİR	223
BİLGİNLERE DAİR	228
ŞAİRLERE DAİR	231
BÜYÜK OLAYLARA DAİR	236
KÂHİN	241
KURTULUŞA DAİR	246
İNSAN-AKİLLİLİĞİNE DAİR	252
EN SAKİN SAAT	256

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GEZGİN.....	265
SİMA VE BİLMECEYE DAİR	270
GÖNÜLSÜZ MUTLULUĞA DAİR.....	278
GÜNEŞİN DOĞUŞUNDAN ÖNCE	282
KUÇÜLTÜCÜ ERDEME DAİR	287
ZEYTİNDAĞI'NDA	295
GEÇİP GİTMEMEYE DAİR	300
DİNİNDEN DÖNENLERE DAİR.....	304
YURDA DÖNÜŞ.....	310
ÜÇ KÖTÜLÜĞE DAİR.....	315
AĞIRLIĞIN RUHUNA DAİR.....	322
ESKİ VE YENİ LEVHALARA DAİR.....	328
ŞİFA BULAN.....	357
BÜYÜK HASRETE DAİR.....	366
DİĞER DANS ŞARKISI	370
YEDİ MÜHÜR.....	376

DÖRDÜNCÜ VE SON BÖLÜM

BAL KURBANİ	387
İMDAT ÇIĞLIĞI	392
KRALILARLA KONUŞMA	397
SÜLÜK	403
BÜYÜCÜ	408
HİZMET DIŞI	420
EN ÇİRKİN İNSAN	427
GÖNÜLLÜ DİLENCİ	434
GOLGE	440
ÖĞLE VAKTİ	445
SELAMLAMA	449
AKŞAM YEMEĞİ	456
YÜKSEK İNSANA DAİR	459
HÜZÜN TÜRKÜSÜ	476
BİLİME DAİR	484
ÇÖL KIZLARI ARASINDA	489
UYANIŞ	499
EŞEK BAYRAMI	504
SARHOŞ ŞARKI	510
İŞARET	523

TERCÜMEYİ VE ESERİ TAKDİM

Tercümesini sunduğum, *Böyle Buyurdu Zerdüşt* başlıklı bu kitap, Nietzsche'nin *opus magnum*'udur, şaheseridir. Bonn Üniversitesindeki öğrencilik yıllarımdan beri beni meşgul eden ve düşünce dünyamda fevkalade önemli bir yeri olan bu şaheseri öteden beri tercüme etmek istiyordum ama hep erteliyordum; çünkü hep daha müsait bir zaman kolluyor, hem de ruh, kalp ve kafa ayarları bakımından en iyi ahengi yakalamak istiyordum. Yıllar süren *Faust* tercümesi meşguliyetim, düşünce tarihinin en lirik felsefi eseri olan *Böyle Buyurdu Zerdüşt* adlı bu zirve eserin yeniden havasına girme konusunda beni cesaretlendirdi ve nihayet iki yıl önce başladığım tercümeyi tamamlamış oldum.

Şimdi bu tercümeye uzun bir girizgâh yazmak içimden gelmiyor. Kendimce bunun iki bahanesi var: Birincisi yıllar önce, *Nietzsche, Kaplan Sirtında Felsefe* başlığıyla kaleme aldığım telif eserimde filozofun hayatı, sanatı, felsefe ve düşünce dünyası hakkında epeyce malumat verdim ve değerlendirmeler yaptım. Dolayısıyla burada aynı konularda yeniden bir değerlendirme yapmak, bana pek manalı gelmedi. O yüzden bundan sarfinazar ettim. İkinci bahanemse, genel olarak Nietzsche'nin felsefesine kimi okuyucunun yeteri kadar vukufu olmayabileceği fikrinden hareketle, *Böyle Buyurdu Zerdüşt* başlıklı eserin pek sembolik ve yer yer muğlak düşünce-lerini göz önünde bulundurarak esere dipnotlar, açıklamalar ve yorumlar yazdım. Dolayısıyla da bu dipnotlarda ön sözde belirtmek istediğim birçok noktaya açıklık kazandırmış oldum. Nietzsche'nin eserleri ve hayatı hakkındaki otobiyografik bilgiler zaten hemen her yerde ulaşılabilecek malumatlar. O itibarla burada tekrar etmeye gerek yoktur.

Hem dünyada hem ülkemizde gayet iyi tanınan ve fevkalade alaka gören bir esere neden bu kadar çok dipnot, açıklama ve yorum yazma ihtiyacı duyuldu diye sorulabilir. Bunun gerekçesini açıklamak isterim: Şöyle ki, dil zevki teşekkül etmiş, ciddi bir okur olan sevgili yeğenim Emre Özkan vaktiyle benden okuyabileceği birkaç kitap tavsiye etmemi istemişti. Ben de ona bazı başka eserler yanında Nietzsche'nin *Böyle Buyurdu Zerdüşt*

başlıklı eserini tavsiye etmiştim. Epeyce zaman sonra, “Emre, *Böyle Buyurdu Zerdüş*’ü okudun mu, nasıl buldun?” diye sordum. Emre, “Evet amca, okudum, çok önemli bir eser olması lazım; ancak itiraf edeyim, çok sembolik bir dili var, çoğu düşüncelerine nüfuz edemedim, anlayamadım,” dedi. Yeğenim çok haklıydı ve abartmıyordu; zira hakikaten eserin sembolik bir dili vardı ve Nietzsche felsefi düşüncelerini de metaforlar, alegoriler, kıyaslar, tezatlar ve istiarelerle örülmüş bir şiir diliyle kaleme almıştı.

Aradan yıllar geçti, Nietzsche’nin neredeyse bütün eserleri Türkçeye tercüme edildi ve Nietzsche hakkında bir hayli kitap yayımlandı. Bu arada birçok farklı *Zerdüş* tercümesi yapıldı, bazılarında dipnotlar da gördüm. Ne var ki okuyucu bugün hâlâ filozofun bu baş eserini, *Böyle Buyurdu Zerdüş*’ü anlayacak bir imkâna, eserin metaforlar ve alegorilerle örülmüş dilini çözebilecek yorum ve açıklamalara sahip değildir. Hem yeğenim Emre Özkan’ın ima ettiği sembolik dilden kaynaklanan problemler ve hem de Nietzsche’nin fikirler kâinatına nüfuz konusunda okuyucuya yardımcı olacağı düşüncesiyle, elinizdeki tercüme dipnotlar, açıklamalar ve yorumlar yazma zarureti doğdu. Umulur ki bu dipnotlar, bir sis bulutu misali, bazı okuyucular için eserin pek berrak olmayan düşünce ufkunu iyice gölgelendirmesin. Tam aksine, bu ufku kapatan sis bulutlarını uzaklaştırsın, filozofun uzak denizlere açılan fikir yelkenlisinde yerlerini alan okuyucunun bu seyahat esnasında tanımadığı, anlam veremediği fikir manzaralarını, düşünce sembollerini aydınlatversin, tanınır ve anlaşılır hâle getirsin.

Bu meyanda kaleme aldığım dipnotların, yorum ve açıklamaların çokluğu, uzunluğu, kapsayıcılığı ve hatta yerindeliği hususunda tereddütler geçirmedim değil; ancak Ötüken Neşriyat’ın genel yayın yönetmeni sevgili Göktürk Ömer Çakır bu konuda endişe etmeme mahal olmadığını, aksine olabildiğince fazla dipnot yazma ve yorum yapma hürriyetine sahip olduğuma dair beni temin etti. Hâl böyle olmakla birlikte okuyucunun takdir ve kanaati her şeyin üstündedir; kaç yapayım derken göz çıkarmaktan korkarım. Dolayısıyla, okuyucu emin olsun ki, ancak çok gerekli gördüğüm yerlerde dipnot ve yorumlar yazdım.

Elbette tercümeyle ilgili de söyleyeceklerim var; ama önce eserin orijinali hakkında bir fikir vermek ve bir şeyler söylemek isterim.

Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüş* adlı kitabını bütün eserleri arasında en iyisi, en mükemmeli olarak görür. “Yazılarım arasında *Zerdüş*’üm,” diyor, “nevi şahsına münhasırdır –bu arada: En iyi kitabımı yazdım –*Zerdüş* benim en iyi kitabım ve onunla ruhumdan ağır bir taşı yuvarladım.” Dostu

yazar Malwida von Meysenbug’a *Zerdüş’ten* “mukaddes bir kitap” olarak söz eder. Ama filozof bununla da yetinmez, dostu Profesör Karl Knortz’a 21 Haziran 1888 tarihinde yazdığı mektupta *Zerdüş’tü* bütün Alman edebiyatının zirvesine yerleştirir: “Aşağı yukarı *Zerdüş’tüm* hakkındaki kanaatim; Alman dilinde mevcut en derin eser, lisan olarak da en mükemmel eserdir.”¹

Tabii müellifin kendi eserini “mukaddes kitap” olarak kabul etmesi yadırganabilir; ancak bu eserin “Alman dilinde yazılmış en derin felsefi şiir” olduğu tartışma götürür. Elbette tartışma götürür; zira buna karar verebilecek bir otorite, bir makam veya merci var mıdır ki? Hayır, böyle bir otorite yoktur, olsa olsa herkes kendi sübjektif kanaatini dile getirmiş olur. Nietzsche’nin bu iddiasına karşı Puşkin’in *Faust* hakkındaki aşağıdaki değerlendirmesini alıntulayarak takdiri okuyucuya bırakıyorum:

Faust eşi benzeri olmayan bir eserdir. Alman edebiyatının en yüksek ifadesidir ve tıpkı Dante’nin İlahi Komedya’sı gibi kendi başına bir dünyadır, başka hiçbir eserle kıyas edilemez [...], Shakespeare’in eserleri gibi başlı başına bir kozmostur [...]. Bu eserde Leibniz, Kant, Lessing, Herder [...] dâhil olmak üzere bütün Alman filozoflarını toplayın, bunların hepsinden daha fazla düşünce, daha orijinal fikirler, daha fazla felsefe mevcuttur. *Faust* hayatın gerçek felsefesidir.²

Burada niyetim düşünce tarihinin bu iki zirve eserini yarıştırmak değil, bilakis her iki eserin de önemini ve değerini vurgulamaktır. Deneme yazarı ve büyük şair Gottfried Benn de zannederim bu niyetle, Nietzsche’nin 50. ölüm yıl dönümü münasebetiyle kaleme aldığı bir yazısında sübjektif kanaatini dile getirmiş olmalı:

Gittikçe daha sarıh görüleceği üzere, o, Goethe sonrası dönemin geniş kapsamlı devidir... Eklemeliyim ki, benim kuşağım için o, çağın depremiydi, Luther’den bu yana en büyük Alman dil dâhisiydi.³

Filozof şair, bir heykeltıraşın keskişiyle yontarak bir sütuna zarif bir form vermesi gibi, nesir yazılarını âdeta kalemle yontarak Almancaya olağanüstü bir

¹ Friedrich Nietzsche, *Sämtliche Briefe*, Kritische Studienausgabe in 8 Bänden, Hrsg. Von Giorgio Colli und Mazzino Montinari, Band 8, Berlin, New York, 1984, s. 340.

² Aktaran Lew Kopelew, *Der Wind weht, wo er will: Gedanken über Dichter*, Hamburg 1988. A. S. Puschkin, *Polnoje sobranije sotschinenij* [Gesamtausgabe der Werke]. 4. Aufl. Leningrad 1977-79; Bd. 7, s. 27.

³ Gottfried Benn, *Gesammelte Werke in vier Bänden, herausgegeben von Dieter Wellershoff, Erster Band Essays, Reden und Vorträge*, Wiesbaden, 1959, 1962, s. 483.

ifade güzelliği ve kudreti kazandırmıştır. Almanlar hakkında çok ağır ve acı sözler sarf eden Nietzsche, Almanca karşısında azami saygı ve hayranlık gösterir. Profesör Knortz'a yazdığı bir mektupta bu saygısını şöyle dile getirir: "Uzun bir aşk, gizli bir aşinalık ve derin bir saygı bağlamaktadır beni Alman diline."⁴

Almanca'yı her şeyin üstünde seviyordu, evet, derin bir saygı duyuyordu bu dile ama Almanca çetin bir dildi, bu zorlu dilde kendi üslubunu yaratmak daha zordu. Yegâne tesellisi, "o zamanki üslup otoriteleri Lessing, Lichtenberg ve Schopenhauer'in oy birliğiyle iyi yazmanın zor olduğunu, kimsenin doğuştan iyi bir üsluba sahip olmadığını, bunu elde etmek için çok sert bir ahşabı oymaya çalışmak gerektiğini iddia etmeleriydi." Evet, Nietzsche, bu sert ahşabı oymak için çok mesai sarf etmek gerektiğinin bilincindeydi; "Çünkü," diyor filozof, "bu konuda kendime yetmiyorum ve oldukça farklı bir şey için gayret sarf ediyorum. –Kendime karşı giderek daha katı davranıyorum."

Nietzsche, bir mektubunda *Zerdüşt*'ün üslubunu öven dostu Erwin Rohde'ye, Nizza'dan, 22 Şubat 1884 tarihinde yazdığı cevabında şunları söylüyor:

Bu *Zerdüşt* ile Alman dilini mükemmelliğe ulaştırdığımı düşünüyorum. Luther ve Goethe'den sonra atılması gereken üçüncü bir adım daha vardı; bak, eski gönül yoldaşım, dilimizde güç, yumuşaklık ve ahenk hiç bu kadar birbirine yakın olmuş muydu? Kitabımın bir sayfasından sonra Goethe'yi oku –ressam olarak Goethe'ye yapışmış o dalgali üslubun, bu dil tasarımcısına da yabancı olmadığımı hissedeceksin. Luther'le birlikte, kabadayılarm arasına düşmeden, onun önünde daha katı, daha erkeksi bir çizgim var. Benim tarzım bir danstır; her türden simetrisinin bir oyunu.⁵

Nietzsche'nin nesri, cümle kurma stratejisi bakımından Lessing'in, Goethe ve Heine'nin çok ötesinde bir kıvraklığa sahiptir. Tabir caizse Almanca, Nietzsche'nin nesriyle görülmemiş, duyulmamış bir sese, musikiye, ritme ve tempoya ulaşmıştır. Nietzsche'yle Almanca kâh şiir olarak kâh nesir olarak esrarengiz kelime teşekkülleri ve âdeta gizli bir fırçayla gölgelenmiş bir tablo saflığı ve renkliliğiyle ama daima lirik, daima coşkunun, daima neşeli ve velveleli olarak âlâyvâlâ ile dilin deltasına doğru akmaktadır.

Nietzsche sayesinde Almanca, tıpkı bir geminin omurgasındaki denizin

⁴ Friedrich Nietzsche, *Sämtliche Briefe*, KSA in 8 Bänden, Hrsg. Von Giorgio Colli und Mazzino Montinari, Band 8. Berlin, New York, 1984, s. 341.

⁵ KSA 8, s. 479.

sürekli renk değiştirmesi gibi, bazen lacivert, bazen cam mavisi, bazen zehir yeşili, kükürt sarısı, bazen mor, süt beyaz ve cila siyahına dönüşür, renk değişimleri yaşar; ancak yine de insan onun nesrinin bu renk değişimlerinden rahatsız ve huzursuz olmaz. Olamaz, çünkü bu bağlamda insanın aklına, bundan başka bir ifade gelmez; çünkü insan aynı cümlelerin başka türlü de söylenebileceğini düşünemez.

Hiç şüphesiz bu büyük eser, Alman idealizminin felsefi ve metafizik kavram spekülasyonlarının yarattığı sisli atmosferde irtifa kaybeden Söz'ün gücünü yeniden bütün ihtişamıyla kabul ettirmeyi başarmıştır. Kocamış kanatlarıyla artık zor havalanan felsefi düşüncenin damarına Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'te ateş salmış, Dionysos'un neşe ve hayat veren şarabıyla coşturmuştur.

Nietzsche, İtalya'da bir sabah çam ağaçlarının arasından denize bakan güzel bir yolda yürüdüğünü, öğleden sonra ise Santa Margherita'dan Portofino'ya kadar bütün körfezi adımladığını söylüyor. İşte bu yürüyüş esnasında Zerdüşt'ün ilk bölümünün tamamı ilham olarak muhayyilesinde şekillenir. Ve Nietzsche, yalnız dağ yürüyüşlerinde, coşkulu bir mutluluk havası içinde Zerdüşt'ü kaleme almaya başladı ve ilk üç bölümden hiçbirinin yazılması on günden fazla zaman almadı. İncil'den çok şey tevarüs eden filozof, denebilir ki eserinin ritmik ve didaktik dil ve üslubunu da büyük ölçüde İncil'e borçludur; ancak bu dil ve üsluba filozofun tamamen şahsi hissediş tarzıyla eşsiz bir lirizm kazandırdığını göz ardı etmemek lazım gelir.

Nietzsche kendi üslubunu dansa benzetir. Bir keresinde filozof konuşmayı, güzel bir melodi olarak tasvir etmişti; insanı, raks ettiren ve bütün her şeyin ötesine kanatlandıran güzel bir melodi. Bu fevkalade güzel bir metaforu. Aynen raksta olduğu gibi insan, konuşmasında da bükülür, süzülür, kıvrılır, sallanır ve sallanır. Ve bütün bunlar gizli bir kanuniyete, deruni bir ahenk ve ritme göre yapılır. Tıpkı raksta olduğu gibi; ahenkli, akıcı, lirik bir konuşmada da her şey aynı zamanda özgürlük ve zorunluluktur; bu, bir defasında Nietzsche'nin söylediği üzere, iştilemeyen bir müzik eşliğinde dans etmektir.

Her defasında terennüm etmekten söz eden Zerdüşt, eserin sonuna doğru, "Konuşma, terennüm et artık!" der. "Şarkı söyle artık" çünkü şarkı terennüm etmek hayattır, varoluştur. Bu hakikati Rilke de *Orpheus'a Sone-ler* başlıklı eserindeki bir sonesinde, "Gesang ist Dasein" ("Teganni –şarkı terennüm etmek– varoluştur") diyerek dile getirmiştir. *Gesang* bir varoluştur ki orada insan bir çocuk safiyetiyle varoluşu yaşar. Çocuğun suhuleti,

kolay unutmaması, zamanı kale almaması, kendini âna kaptırması ve varoluşun bütün ağırlığını hissetmeden oyun oynaması, oyunda kendini keşfetmesi, kendini olduğu gibi ortaya koyması, gerçekleştirmesi... bütün bunlar aynıyla “Gesang”ta da gerçekleşmektedir.

Dolayısıyla *Gesang*, teganni yani şarkı söylemek hakikaten varoluştur. Bana sorarsanız, *Böyle Buyurdu Zerdüşt* de bu anlamda bir “Gesang”tır, “serteser lisan olmuş bir ahenk”, bütünüyle bir varoluştur. Nietzsche, bu büyük eserinin, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*’ün tamamının bir senfoni olarak müziğe ait olduğunu söylerken bunları düşünmüş olmalı.

Böyle Buyurdu Zerdüşt’te düşünce ve sanatın, felsefe ve şiirin izdivacına şahit oluyoruz. Buradan ister istemez akıllara şu soru geliyor: Bu eser, felsefi bir eser mi yoksa edebî bir eser mi? Başka bir ifadeyle Nietzsche, bir şair midir yoksa filozof mu? Bu soruya cevap vermeden önce bir hususu bilhas-sa vurgulamak lazımdır. O da şu: Nietzsche, her şeyden evvel bir filologdur; bir dil ve üslup dâhisidir ve üslubunu filolojiye borçludur.

Öylesine üstün bir lisan kudretine sahiptir ki ister felsefi bir metin yazsın, isterse şiir; her ikisinde de etkileyici ve büyüleyici bir üstattır. Sarkaç bazen felsefeden bazen şiirden tarafa kaysa da o, her zaman hem filozof hem de şair olarak kalacaktır. Muhtemelen bu sarkacın şiir lehine sahnıdığı bir zamanda, *Trajedi’nin Doğuşu* başlıklı eserinin yeni baskısı vesilesiyle 1886’da kaleme aldığı yazıda hayıflanır ve şöyle der:

Terennum etmeliydi, bu “yeni ruh”, –ve konuşmamalıydı! Ne yazık ki, o zamanlar bir şair olarak söylemem gereken şeyi söylemeye cesaret edememiştim: belki de yapabilirdim!

Nietzsche’nin şiirle felsefe arasındaki salınması hayatının sonuna kadar devam etmiştir. O, eserlerini yazarken hem şiirin ve hem de felsefenin imkânlarını kullandı, asla aralarında bir tercih yapmadı; tam aksine her ikisi birbirini tamamladı, felsefe sorguladı, şiir ilham verdi, muhayyilesini kanatlandırdı. Böylece bu ikisinin gayet başarılı sentezinden harikulade lirik bir nesir doğdu. Filozof, 1872 yılında yazdığı bir notta buna uygun olarak filozofu tarif etmektedir: “Filozof o kimsedir ki, şiir yazarken bilir, bildiğini de şiire döker.”

Peki, ne demektir şiir yazarken bilmek? Yahut bilince şiir yazmak? Öyle anlaşılıyor ki Nietzsche, burada kalp ve kafa ahenginin önemini dile getirmek istiyor. O, şiir yazarken de felsefe yaparken de, zaman zaman sarkaç birinden diğerine kaysa da, aynı anda kalbi ve kafayı yani his ve sezgilerini ve aklını kullanmaktadır. Theobald Ziegler, *Friedrich Nietzsche* başlıklı eserinde filozofun şairliğiyle alakalı çok doğru bir tespit yapıyor:

Nietzsche bir şairdir; yalnızca şiirler yazdığı ve dramlar yarattığı için değil, bilakis nesrin tam ortasında ve tam da felsefe yaparken bunu yaptığı için.⁶

Felsefe ve edebiyat arasında öteden beri bilinen tarihî bir ilişki vardır; ancak bu iki disiplinin, felsefe ile şiir ve edebiyatın birbiriyle izdivacı Nietzsche’de olduğu kadar hiç kimsede mutlulukla sonuçlanmamıştır. Bu iki disiplin, Nietzsche’de âdeta kalp atışları misali yani *systole* (kısılma) ve *diastole* (genişleme, kalbin dolma fası) şeklinde daralması ve açılması gibi, birbirini itme ve çekme gücüne sahiptir. Bunlar, Nietzsche’nin o anki mizacına ve ruh hâline göre, zaman zaman âdeta su taşkınları gibi, kendilerinin sınırlarını aşp, birbirlerinin alanlarına tecavüz ettikleri için, şiir ve felsefenin sınır çizgileri birbirine karışmaktadır. Dolayısıyla, Nietzsche söz konusu olduğunda, felsefe ve şiirin sınırlarını ayırt etmek kolay olmaz. Nietzsche için felsefe lirik bir nesirle ifade edilebildiği kadar, şiir de gayet tabii felsefi muhtevaya sahip olabilir. Esasen felsefe ve edebiyat arasında kategorik bir fark tespit etme yönündeki spekülasyonlar felsefeyi bilimselleştirme gayretinden kaynaklanmaktadır.

Bilindiği üzere Edmund Husserl, yirminci yüzyılın başında kaleme aldığı “Philosophie als strenge Wissenschaft” (“Kati Bir Bilim Olarak Felsefe”) başlıklı çalışmasında, felsefeyi edebiyat ve şiirden tümüyle arındırmak istemiştir. Ne var ki bunun beyhude bir gayret olduğu ve asla gerçekleşme ihtimali olmadığı çok geçmeden anlaşılmıştır. Husserl’in tam aksine öğrencisi olan Heidegger ve aynı şekilde Gadamer felsefeyle şiir arasındaki sınırı belirlemek şöyle dursun; Goethe, Schiller, Hölderlin, Rilke, George, Trakl ve Celan gibi önemli şairlerin şiirlerini felsefe kürsüsüne taşımak suretiyle kendi felsefelerine bir zemin ve temel hazırlamaya çalışmışlardır.

Bu bağlamda Ludwig Wittgenstein’in, “Aslında felsefe sadece şiirle yazılmalı.”⁷ sözünün ışığında, bizde de felsefeyle iştigal edenler, aynen onlar gibi klasik ve modern şiirimizden bir felsefe inşa edebilirler. Bu meyanda Türk tasavvuf edebiyatında yeteri kadar fikir ve düşünce malzemesi bulabilirler. Bilhassa Mevlâna, Yunus Emre, Fuzuli ve Şeyh Galip gibi büyük şair ve düşünürlerimizin eserlerinden dikkatli ve titiz bir okuyuşla gayet rahat felsefi fikir ve kavramlar elde edilebilir. Bu mevzuda çok şey söylemek isterim, ancak bu takdim yazısı çerçevesinde sözü uzatmak elvermemektedir.

Gayet tabii Nietzsche hem şair hem filozoftur. Bu hususta şüpheye gerek yok; ancak vasat filozof olmadığı gibi vasat bir şair de değildir. Doğrusu o, herkesten çok bu gerçeğin farkındadır:

⁶ Theobald Ziegler, *Friedrich Nietzsche*, Berlin, 1900, s. 3.

⁷ Ludwig Wittgenstein, *Vermischte Bemerkungen*, Werke, Frankfurt a. M., Bd. 8, s. 483.

Bir Goethe, bir Shakespeare bu korkunç ihtiras ve yükseklikte bir an olsun soluk alamazlardı. Zerdüş'tün yanında Dante sadece ehliiman birisidir, hem de öylesine ki, o, hakikati evvela kendi *yaratan* bir iman ehli, *dünyayı yöneten* bir zekâ, bir kader değildir. *Vedalar*'ın şairleri birer din adamıdır ve Zerdüş'tün ayak bağlarını bile çözmeye layık değildirler; tüm bunlar bir şey değildir ve bu eserin konumunu, içinde yaşadığı laciverdi yalnızlığı anlatmaktan çok uzaktırlar.⁸

Böylesine iddialı, abartılı ve yanlış anlamaya müsait bir dil ve üslupla iddiasını ispat etmeye çalışan filozof, pek ikna edici olmasa da biz onun samimiyetine inanıyoruz. Ve onun felsefe, şiir ve düşünce dünyamıza kasvet ve karamsarlık değil, apaçık ve güneşli bir güney iklimi, bir dağ havası, renk ve neşe getirdiğinin bilincindeyiz.

Nietzsche, bütün bir ruh dünyasını ateşe verdikten sonra insanı arayan, hüznü ve ince ruhlu bir filozoftu. Sürükleyici bir üslupla yazıyordu bütün eserlerini; su dalgaları gibi akan, neredeyse baştan çıkarıcı bir parlaklığa sahip büyüleyici bir üslupla. Bu parlak, lirik nesir Nietzsche'nin okunmasında çok etkili oldu; O'nu sevmeyenler ve okumakta zorlananlar da okudu ve hatta okusalar da anlamayanlar yahut yanlış anlayanlar bile okudu.

Nietzsche'nin olağanüstü bir şiir kabiliyeti vardı ve şiirleri büyüleyiciydi. Bir defa şiirini okumayagörün, kulağınıza giren mısra artık sizi bırakmaz. Üslubu gibi şiirleri de baş döndürücü ve büyüleyicidir. Onun ifadesiyle *Zerdüş'tü* “belki de müzik başlığı altında” sınıflandırabiliriz. Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüş'tü* kitabı hakkında, “kitap o kadar güzel, o kadar güzel ki onun kuş sesini duymak için insanın damarlarında tanrıların kanının dolması gerekir,” demiştir. Hakikaten eserin üslubu lirik, büyük ve güzeldir. Ama büyük ve güzel üslup nedir ve nerede gerçekleşir?

Büyük ve güzel üslup, güzel olanın korkunç olana, müthiş ve dehşetli olana karşı zafer kazandığı yerde doğar. Ve Nietzsche bu neviden zaferlerin efendisidir. Bu üslup, en tehlikeli geçitlerde düşüncelerine refakat eder, yol gösterir. En gerilimli alanlarda, kriz ân'larında, bunaldığında ve yüreği daraldığında mecazlar birer kurtarıcı olarak yıldırımlar gibi iner muhayyilesine kapkaranlık gökyüzünden, mutluluk gözyaşlarıyla birlikte. Kendisinden dinleyelim:

İnsan, aramaksızın duyar, kimin verdiği bakmadan alır; tıpkı bir şimşek gibi çakar düşünce, zorunlulukla, tereddütsüz, şekil almış olarak—hiçbir zaman tercih imkânı olmadı. Öylesine bir büyülenmişlik ki, bunun yarattığı gerginlik esnasında gözyaşları sel gibi boşalır.⁹

⁸ KSA 6, s. 343.

⁹ KSA 6, s. 339.

Hiç şüphesiz Nietzsche'nin bağrında iki ruh çırpınıyordu; bunlardan biri şiir yazmak isterken, diğeri düşünmek, felsefe yapmak istiyordu. Ve yine hiç şüphesiz Nietzsche'nin üstün bir şiir yeteneği vardı; ama bu onun filozof olmadığına yahut felsefi kudretinin kılığına işaret etmez. Her ne kadar filozof Nietzsche, 1872 yılında dostu Hugo von Senger'e yazdığı bir mektupta, "Ne müzisyen ne de şairim," diyerek "filozof" olduğunu vurgulasa da varlığının derinlerinde bu konuda kesin kavramlara sahip olduğu söylenemez. Dostu Erwin Rohde'ye yazdığı 22 Şubat 1884 tarihli mektubunda şöyle diyor: "Her ne kadar, şairliğe ters her şeyle kendime zulmetmiş olsam da bu kavramın her sınırına kadar bir şair olarak kaldım." Heidegger, "Nietzsche zorlu bir filozof değil, bilakis bir şair-filozoftur," (*Dichterphilosoph*) diyerek, onu hem şair hem filozof, öte yandan da ne saf şair ne saf filozof olarak tarif etmekte haklıdır. Filozofların şairliğini küçümseyecek bir kişizade varsa, Schelling'in şu sözünü onun dikkatine sunarım:

Çünkü felsefe, bilimin çocukluğunda şiirden doğup beslendiği gibi, kemale erdikten sonra da [...] şiirin okyanusuna geri akması beklenmelidir.¹⁰

Nietzsche, kavramları belirlenmiş muhtevalarının ve kesinleşmiş tariflerinin ötesinde bir anlam alanına taşıyabiliyordu. Dolayısıyla aynı kavramları hem olumlu hem de olumsuz olarak kullanabiliyordu: "*was bedacht wird, wird bedenkligh*" yani çok düşünülen şey şüpheli hâle gelir yahut "*das Suchen nach meinem Heim war meine Heimsuchung*." Yani "yurdumu arayışım benim felaketim oldu". Şair filozof burada gayet mahirane aynı kelimeyi başka bir kelimeyle birleştirerek o kelimenin asıl anlamının tam tersi bir anlam elde ediyor. *Suchen* "aramak", *Heim* "yurt" demek, *Heimsuchen/Heimsuchung* felaket anlamına geliyor. Menfi olarak anlamı belirlenmiş bir kavramı, diyalektik olarak üstü örtülü bir şekilde müspet de yorumlayabiliyordu. Aslında filozofun kendisi de kendi "sözlerinin diğer insanların kullandığı aynı sözcüklerden farklı renklere sahip olduğunun" bilincindeydi; çünkü onun sözleri müzikti, şiirdi, mecazdı, semboldü ve asla zorlamaya ve sıkıştırmaya gelmezdi.

Nietzsche'nin hisleri ve duygusal yönü çok kuvvetli olduğu için ister istemez temayülü şiirden tarafaydı, şiirle soluklanıyordu. Bu sebepten olsa gerek, entelektüel patlamalarının çoğu şiire dayanıyordu, kaynağını şiirden alıyordu. Nihayet filozof-şair yedi yüzden fazla şiir yazdı. Vakıa Nietzsche'nin ister bilime ister kültüre ve felsefeye dair olsun, söylediklerinin üzerinde her zaman şiirin ihtişamı ve tan kızıllığı vardır.

¹⁰ F.W.J. Schelling, *System des transcendentalen Idealismus*, Tübingen, 1800, s. 475-477.

Her şeyden önce Nietzsche'nin nesri, bilhassa *Böyle Buyurdu Zerdüşt* başlıklı eseri pek liriktir, şairanedir, şiir gücüne ve güzelliğine sahiptir. Kalem aldığını hemen her metnini perspektif değişiklikleriyle, paradoks ve ironilerle, mecazlar, metaforlar, alegoriler ve sembollerle olgunlaştırmakta ve aydınlatmaktadır. Onun kaleme aldığı hiçbir metinde, kitaplarını okumaya katlandığımız birçok düşünürün o kuru, tecrübesiz, beceriksiz, garip ve süslü dilinden bir kırıntı bile bulunmaz. Tabir caizse Nietzsche, kafa karışıklığını yazdığı metinlere yansıtan, okuyucuyu dikkate almayan ve sözde bilimsel olmaya çalışan acemi düşünür taklitçilerinin kusurlarından tamamen arınmıştır. Bir filozof olarak Nietzsche'nin dilinin akıcılığı, büyüleyici üslubu ve düşüncelerini gayet şairane ifade ediş tarzı; sıkıcı, kuru felsefi üslupla genellikle bariz bir tezat teşkil eder.

Çekiçle felsefe yaptığını vurgulayan Nietzsche, sadece felsefede değil, düşünce'nin hemen her alanında sorgulayıcı, polemikçi ve hatır gönül dinlemeyen eleştirci bir dile sahiptir. Eleştirmek onun için hakikati aramak ve yaratıcı olmak demektir. Bu maksada hizmet etmiyorsa eleştiri, şahsi husumetlerin bir enstrümanı hâline gelir. Filozofun böyle kuru gürültüler için kaybedecek vakti yoktur.

Nietzsche pek karizmatik bir üsluba sahip olmasına rağmen, düşüncelerini çoğu zaman güvercin adımları sessizliğinde takdim eder, virtüöz bir piyanistin yavaşlığı ve sakin temposuyla dile getirir. Andre Gide'nin, Chopin müziğinin temposunu yorumlarken üzerinde durduğu ve önemle vurguladığı *adagio*'dur, yavaşlıktır asıl değerli olan:

Fanatik biri konuşmuyor burada, burada “vaaz edilmiyor”, burada *iman edilmesi* istenmiyor: sonsuz bir ışık kaynağından ve derin bir mutluluktan damla damla, kelime kelime düşüyor; –bu konuşmanın temposu zarif bir yavaşlıktır.¹¹

Bu ifadelerden gayet sarîh olarak anlaşılmaktadır ki Nietzsche, felsefi meselelerde bile sadece aklın değil kalbin de dilini kullanmaktadır. Onun hakikati ifade ediş tarzı bile farklıdır; vaaz verir gibi yüksek sesle konuşmaz. Konuşmadan önce düşüncelerinin realitesini yaşar; “Sonsuz bir ışık kaynağından ve derin bir mutluluktan damla damla, kelime kelime düş(en)” hakikatlerini, büyük bir hassasiyetle, incelikle takdim eder.

Elbette o da ikna etmek ister; ama vaaz verircesine yüksek sesle konuşarak, kavgâ ederek değil, bilakis sessiz adımlarla avına yaklaşan bir avcı dikkati ve sessizliğiyle bunu yapar. Zaten bir fikir diyalogunda mütehakim konuş-

¹¹ KSA 6, s. 260.

malar değildir ikna edici olan. Tam aksine başta incelik ve zarafet ve sonra imalar, düşük ses tonuyla verilen mesajlar, neredeyse sözsüz şikâyetler, bir tebessüm, bir tavır, bir kaş işareti, ruha işleyen bir bakış, esrarlı bir sükût ve söylenenin ötesinde bir derinliğe işaret etmektir, asıl inandırıcı ve ikna edici olan.

Böyle Buyurdu Zerdüşt, tabii içgüdüleri, zorluğu, mücadeleyi, kahrkabayı, yaşamayı ve her şeye rağmen hayata evet demeyi kutsallaştıran bir kitaptır. Ötedünyayı, cennetin krallığını vaat eden İncil'e, bütün Ötedünyacılara, mistiklere, Buddha ve Schopenhauer gibi hayat bezginlerine karşı *Zerdüşt*, bu dünyayı yüceltir, yeryüzüne sadık kalınmasını ister. Nietzsche şair ruhunu o derece bu esere sızdırmıştır ki bu eseriyle âdeta teolojik alana yaklaşmıştır.

Zerdüşt hem düşünce bakımından hem de garip benzetmeler, metaforlar, semboller, deyimler ve veciz sözler bakımından fevkalade zengin bir eserdir. Fikirler genellikle aforizma ve epigrafi karakterine sahiptir. Bu yüzden de Nietzsche'nin birçok sözü, Goethe'nin *Faus*'unda olduğu gibi baktırmırcasına alıntılanmakta ve suiistimal edilmektedir. Bu büyük lirik eserin çoğu bölümünün sonunda yer alan klişe söz "İşte böyle dedi Zerdüşt" büyük bir nabız gibi geçer eserin içinden; deniz dalgaları gibidir, asla yormaz, tabiidir, hayatın nabızı atar onda. Öyle anlaşılıyor ki Nietzsche, burada Sanskrit dilinde "*iti vuttakam*" ("Aziz böyle söyledi") sözünü örnek almış.

Bu kadar berrak bir dil ve harika bir üslupla yazmasına rağmen Nietzsche, anlaşılması en zor düşünürler arasındadır. Bu durum onun pek sanatlı ve saltanatlı dilinden değil, daha çok şüphe götürür cezbeli sezgilerinden elde ettiği büyük, esrarlı ve muğlak bilgilerinden kaynaklanır. Kendisi bir sistem filozofu olmadığı için, onun zorlayıcı, dağınık fikirlerini toplayıp, sentezleyerek bir neticeye varmak imkân dâhilinde değildir. Bunu kendisi de başaramamıştır, kendisini yorumlayan kendinden sonra gelen filozoflar da... Kaldı ki onu düşüncelerindeki çelişkilerden dolayı yargılamak da doğru olmaz; çünkü onun çok hareketli bir fikir hayatı vardır. Bu yüzden en iyi monografi bile asla Nietzsche'nin tamamını yansıtamaz; onun yalnızca belirli yönlerini vurgulayabilir. Kanaatimce hiçbir yorum "gerçek Nietzsche"yi yakaladığını iddia edemez. Bu sadece onun eserlerinin çok yönlülüğünden ve zenginliğinden değil, daha çok eserlerinin çok katmanlı manalarından, iç bütünlükten yoksun oluşundan ve mizacının değişkenliğinden kaynaklanmaktadır. Âdeta Nietzsche'de birbirleriyle savaş hâlinde olan ve çoğu zaman neredeyse birbirini ortadan kaldırmaya çalışan fikirler görülür.

Hayatın zaruretleri devamlı olarak Nietzsche'yi değiştirmiştir; o, mütemadiyen düşüncelerini geliştiren, değiştiren, daima kendine ve şairliğine karşı başkaldıran, ama daima kendi olan bir şahsiyettir. Düşünce alanında hiçbir katılığa ve bağınazlığa iltifat etmemiş, hayatı boyunca düşüncelerini cürufundan arındırmayı başarmıştır. Bir yerde o, kendi hâlini şöyle tasvir ediyor:

Nedir bizi bu kadar sık rahatsız eden, hangi sivrisinek uyumamıza izin vermiyor? Hayaletlerle çevriliyiz, hayatın her ân bize bir şeyler söylemek istiyor; ama biz bu hayalet sesi duymak istemiyoruz. Yalnız ve sessiz olduğumuzda, kulağımıza bir şey fısıldanacağından korkuyoruz ve bu yüzden sessizliği terk edip şenlikle kendimizi uyuşturuyoruz.¹²

Nietzsche'nin varlığının derinlerinde iki akıntı vardır ve bunlar birbirine ters istikamette akarlar. Bu filozofun ruh ve duygu dünyası, zihin dünyasıyla birbirine zıttır. Belki de bu sebepten düşüncelerinde çözilemeyen tezatlar mevcuttur. Bu yüzden Wolfgang Lauter-Müller, kaleme aldığı *Nietzsche/ Tezatlar Felsefesi ve Felsefesinin Tezatları* başlıklı kitabında onun felsefesini “Tezatlar Felsefesi” yahut “Felsefesinin Tezatları” olarak nitelendirmiştir.

Şu var ki bu tezatlar, hiçbir zaman onun filozofluğuna veya şairliğine halel getirmez. Farklı zaviyelerden felsefesini eleştirebilirsiniz; ancak o yine de çekiciliğinden bir şey kaybetmez, sırrını bırakmaz ve sizi büyülemeye devam eder. O, Janus misali çift başlı bir Roma tanrısı gibidir, bir yüzü öne bir yüz arkaya bakar; söz konusu bu ters yönlü akıntılardan dolayı asla düşüncelerinin dip noktalarına inemezsiniz.

Filozof şair, kendini yazdıklarıyla aynılaştırmak istemez ve der ki: “Biri benim, diğeri yazılarımdır.” Tabii bu “iki yüz”ü birbirine bağlayan şey, şairlik tarafıdır. Aslında şairliği ve yazdıklarının içinde poetik unsurlar kendine gösterilen alakadan çok daha fazlasını hak ediyor. Dostu Rohde, dostu Overbeck'e yazdığı bir mektupta Nietzsche hakkında şöyle diyecektir:

Etrafını, benim için büsbütün korkunç olan bir tuhaflık atmosferi kuşatmıştı. Normalde tanımadığım bir şey vardı O'nda ve esasen O'nu karakterize etmeyen birçok şey. Sanki başka hiç kimsenin yaşamadığı bir diyardan gelmiş gibiydi.

Tamamen bir tesadüf eseri Dostoyevski'yi keşfedip okuduktan sonra, “Ruhu alevler içindeydi,” demişti Nietzsche. Oysa aşağıdaki mısralarını okuyan herkes, asıl Nietzsche'nin aşırı hassas ruhunun alevler içerisinde olduğunu görecektir:

¹² KSA I, s. 379.

Ja, ich weiß, woher ich stamme,
 Ungesättigt gleich der Flamme
 Glühe und verzehr' ich mich.
 Licht wird alles was ich fasse,
 Kohle alles, was ich lasse,
 Flamme bin ich sicherlich.¹³

*Evet, biliyorum nereden geldiğimi,
 Doymayan bir alev gibi kendimi
 Korlaşarak yiyip bitiririm.
 Tuttuğum her şey nur
 Bıraktığım kömür olur
 Elbette ben bir alevim!*

*

Gelelim tercüme meselesine... Bana sorarsanız dünyanın en zor işi tercümedir; çünkü tercümede hata mukadderdir. Yanlış anlaşılmasın, böyle diyerek mesuliyetten sıyrılmak istediğim zannedilmesin. Tam aksine ta baştan bu ağır mesuliyeti kabul ediyorum. Mütercim tercüme işinde kendine, vicdanına karşı mükellef olduğu gibi, tercüme ettiği metnin yazarına ve okuyucuya karşı da sorumludur. Bu durum onun işini daha da ağırlaştırmakta ve ona olabildiğince dikkatli ve titiz çalışma mesuliyeti de yüklemektedir.

Hakikat şu ki mesainiz esnasında istediğiniz kadar dikkatli olsanız da bir yerde zihniniz bulanıklaşır, yorgun düşersiniz, göz kapaklarınız ağırlaşır ve en olmayacak yerde doğru anlamı ıskalarsınız. Sonradan bazı hataların farkına varıp düzeltseniz de sonuçta gözünüzden kaçan bir hata, bir mana nüansı muhakkak bulunur.

Şunu da söylemek isterim: Tercüme ettiğiniz yabancı dile vukufunuz ne kadar iyi olursa olsun, bazen öyle bir cümle veya paragrafta karşılaşıyorsunuz ki bütün iyilik meleklerini yardıma çağırırsanız da o cümleyi veya o kısmı kesin olarak doğru tercüme ettiğinize kanaat getiremiyorsunuz. İşte böyle durumlarda da sezgi kudretinize güvenmeniz gerekir. Böyle durumlarda, büyük şair ve mütercim Friedrich Rückert'in şu beytini fevkalade cesaretlendirici ve teselli edici bulurum:

¹³ Friedrich Nietzsche, *Werke in drei Bänden*. München 1954, Band 2, s. 32.

Der Übersetzung Kunst, die höchste, dahin geht,
Zu übersetzen recht, was man nicht recht versteht.¹⁴

*Tercümede en yüksek sanat şu olsa gerek:
Doğru anlamadığını, doğru tercüme etmek!*

İmdi tercüme nasıl olmalıdır sorusuna cevap arayalım. Zannederim tercümenin aslına sadık olması gerektiğini herkes kabul eder. Büyük Alman ressam Albrecht Dürer'in, kilise babası ve büyük mütercim Hieronymus'u çalışma odasında tasvir eden bir tablosu vardır. Bakır gravür üzerindeki bu tabloda Hieronymus, masasının başında âdeta gözünü derinliklere dikmiş gibi pürdikkat yaptığı tercümeye odaklanmıştır. Öyle zannediyorum ki Dürer'in bu muhteşem gravüründen sonra her mütercim, metni orijinaline sadık tercüme etmenin önemini kavramıştır. Dürer'in tablosunda Hieronymus tercüme yaparken, masasının sağ ön tarafında bir köpek uyumaktadır, bir de pencere önünde bir kuru kafa ve hemen arkasında duvarda bir kum saati durmaktadır. Söylemeye gerek yoktur ki mütercimin münzevi mekânında aslanla aynı yeri paylaşan köpek, tercüme meselelerinde “sadakat”ı, kum saati “zaman”ı ve kuru kafa “ölüm”ü temsil etmektedir. Dolayısıyla Hieronymus, ne zaman vaki olacağı bilinmeyen ölümü asla unutmadan, akıp giden zamanın hiçbir ânını ıskalamadan orijinal metne sadık kalarak fevkalade bir konsantrasyonla tercümesini bitirmeye gayret etmektedir. Ancak bir tercümenin “sadakatını” karakterize eden şey nedir? Metnin ölü harflerine mi yoksa ruhuna mı yani manaya mı sadık kalmak lazım gelir?

Bilindiği gibi, Hieronymus mektuplarında bu soruları bizzat cevapladı: Ne zaman harfi harfine tercüme edilmeli ve hangi kelimeler hiç tercüme edilmemeli, bütün bu konulara kafa yorarak düşüncelerini kaleme aldı. Orijinal metne sadık kalarak tercüme etmek, sadece o metnin anlamını aktarmak demek midir? Orijinal metnin üslup incelikleri, ritmi, temposu, esprisi, acıklılığı ve anlam nüansları da “sadakat” sınırları içinde değil midir?

Tercümede “sadakat” meselesine kafa yoran sadece Hieronymus ve Luther değildir. Çok yönlü bir dâhi ve o arada iyi bir mütercim olan Goethe de tercümede “sadakat” problemiyle epeyce meşgul olmuştur. Hatırlanacağı üzere *Faust* trajedisinin Birinci Bölüm'ünde Faust, “Okuma Odası”ndadır, odada dolaşan köpeğe otur oraya dedikten sonra Ahd-i Atik'i alarak Tekvin (Yaratılış) bölümünün ilk cümlesini tercüme etmeye başlar: “Başlangıçta söz

¹⁴ Friedrich Rückert, *Die Weisheit des Brahmanen*, IX, 58.